

خاطرات ابوالحسن ابتهاج

علیرضا عروضی

جلد اول

www.ketab.ir

شناسه: عروضی، ملیه، ۳۲۱،
عنوان و نام پدیدآور: علامه آقا
مشخصات نشر: تهران: ماهری، ۱۳۰۷
مشخصات ظاهری: ۴۵۲ ص
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۹۲۹-۱۷-۷
وضعیت فهرست‌نویسی: فیا
موضوع: ابتهاج-ابوالحسن ۱۲۷۸-۱۳۷۷
موضوع: ایران-تاریخ-پهلوی
موضوع: Ebtehaj-Abol hasaan
personal narratives
رده‌بندی کنگره: DSR1486
رده‌بندی دیویی: ۹۵۵/۰۸۲۴۰۹۲
شماره کتابشناسی ملی: ۵۲۹۶۱۲۹

خاطرات ابو الحسن ابتهاج (جلد اول)

علیرضا عروسی

ناشر: انتشارات ماهریس

طراح جلد: محمدباقر برید

لینوگرافی: گنجینه میناتور

چاپ متن و صحافی: نقشینه

چاپ اول: ۱۳۹۷ | شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۴۵۰۰۰ تومان

دفتر انتشارات

میدان انقلاب، خیابان کارگر جنوبی، تقاطع لبافی‌نژاد، شماره ۵، واحد ۵

تلفن: ۰۲۱-۶۶۴۸۲۱۵۰

www.nashremahri

@nashremahris

@ketabfarhang

کلیه حقوق چاپ و نشر این کتاب برای انتشارات ماهریس محفوظ است. تکثیر یا تولید مجدد آن (چاپ، فتوکپی، صوت، تصویر، انتشار الکترونیکی) بدون اجازه مکتوب ناشر ممنوع است.

بخش اول: امور مالی و بانکداری

فصل اول: رشت، طفولیت و تحصیلات صفحه ۱

خانواده و ایام کودکی - زندگی در رشت - اقامت در تهران - اولین شغل - ورود میرزا کوچک خان جنگلی به رشت - قتل پدرم و فرار از رشت - زندگی در تهران -

فصل دوم: بانک شاهی ایران صفحه ۱۷

استخدام در بانک شاهی ایران - سپه‌دار و موضوع «مداخل» - سابقه بانک شاهی در ایران - انتقال به شعبه رشت - ملاقات با محمدحسن میرزا قاجار ولیعهد - داستان رولز رویس احمد شاه - وضع اداری ها در بانک شاهی - مخالفت لرد کرزن با تقاضاهای وام ایران - محمدحسین ایرج - دعوی ورثه سپهسالار علیه بانک شاهی - تیمورتاش - آشنائی با داور - دیدار با صدرالاشراف - سفر به استانبول - داور و مقررات ارزی - امیرخسروی و حساب مخصوص خرید اسلحه رضاشاه - شهادت ورود بخدمت دولت - استفاده از بانک شاهی - موضوع انتقال کتابخانه.

فصل سوم: ورود به خدمت دولت صفحه ۵۹

شرکت های دولتی - داور، مستوفی الممالک و افاضه برب - خودکشی داور - آشنائی با حسین علا - معاونت بانک ملی ایران - متین قزق و خدای پایاپای با آلمان - ریاست بانک رهنی - احساسات ایرانیان در مورد آلمانی ها - واقعه شهریور ۱۳۲۰ - مشرف نفیسی و ماجرای نرخ لیبره - سهیلی و موافقت نامه مالی ایران و انگلیس - اولین ملاقات با قوام السلطنه - مذاکره با روس ها - آشنائی و ملاقات با لرد کیسی

فصل چهارم: ریاست بانک ملی صفحه ۸۵

مخالفت با انتصاب من - اولین ملاقات با محمد رضا شاه - روابط شاه با قوام السلطنه - روش من در بانک ملی - حقوق بازنشستگی و وام مسکن کارکنان بانک ملی - بیمارستان بانک ملی - ساختمان شعب بانک و زورخانه - چاپخانه بانک ملی ایران - مسئله نادرستی کارکنان دولت - مؤتمن المملک و استخدام افراد جدید - موضوع حضور و غیاب - وام عبیدالرضا پهلوی - کارکنان بانک و فعالیت های سیاسی - قوام السلطنه و تقاضای وام و

اعتبار - ماجرای رئیس شعبه بندر پهلوی - ماجرای امیرحسین خان ایلخان بختیاری -
رنجش سهیلی - ماجرای عبدالقدیر آزاد - ماجرای رضوی، نماینده مجلس - دزدی از حساب
جمال امامی - ماجرای جعل چک شرکت کامساکس - حزب توده و «اتحادیه کارمندان»

فصل بنجم: ماجرای میلسپو و کنفرانس «برتن وودز» صفحه ۱۱۱

آغاز - رزات - آشنائی با میلسپو - میلسپو و انحلال کمیسیون ارز - بالا گرفتن اختلافات -
شرکت - در کنفرانس برتن وودز - شرح سفر - ملاقات با والس مری - سایر فعالیت ها -
ملاقات با کردل هال - جریان نامه شاه به روزولت - بازگشت به ایران - دخالت های
سیدضیاءالدین - نامه هال من بوسیله میلسپو - انعکاس در افکار عمومی - مشکل مطبوعات
- تعقیب روزنامه ها - پشتیبانی سفارت شوروی و حزب توده از من - ادامه مخالفت های
سیدضیاءالدین - حمایت انگلس از سیدضیاءالدین - حمایت ساعد از من - شکست و
استعفای میلسپو - ماجرای نظریه مذاق بر علیه بانک ملی - پیشنهاد نخست وزیری

فصل ششم: اقدامات مالی و افتخاری صفحه ۱۵۶

تفکیک حسابهای بانک ناشر از معاملات بازرگانان - تأمین اعتبار لوله کشی شهر تهران -
موضوع جواهرات سلطنتی - تبدیل پشتوانه پول ایران - طلا - دریافت طلا از انگلیس
و فروش مسکوک طلا - شکایت سفیر انگلیس در تهران - فروش طلا - انتقال لیره های
شرکت نفت ایران و انگلیس به بانک ملی - روش و سیاست شرکت نفت انگلیس در ایران

فصل هفتم: ممنوعیت نشر اسکناس و مشکلات چند جانبه صفحه ۱۷۹

الغای قانون نشر اسکناس - موضوع سپرده بانک ها - شکایت سفر انگلیس در مورد سپرده
بانک ها - سوء استفاده های بانک شاهی از اصطلاح «سپرده» - حمایت هیئت وزیران از
بانک شاهی - مورد بانک ایران و روس - تحریکات بانک شاهی علیه من - نقش بولارد -
در باره بولارد - استافورد کریپس و اختلافات با بانک شاهی - انتقال حسابهای ارتش
آمریکا به بانک ملی - ادامه مشکلات با بانک شاهی - انقضای مدت امتیازنامه بانک
شاهی در ایران

فصل هشتم: کوشش برای تأمین اعتبار برنامه های عمرانی ... صفحه ۱۹۷

تبدیل لیره های ایران به دلار و تضمین آنها در مقابل تنزل دلار - مخالفت هژیر با موافقت

نامه مالی - درباره عبدالحسین هژیر - تنزل لیره و دریافت غرامت از انگلیس - پیشنهاد برای تغییر پستوانه پول - درباره تقی زاده - مخالفت تقی زاده با کارهای بانک ملی - دیدار با تقی زاده - لایحه تقلیل پستوانه در مجلس

فصل نهم: بحران آذربایجان صفحه ۲۹۹

سفر قوام السلطنه به مسکو - ارجاع مسئله آذربایجان به سازمان ملل - درباره مظفر فیروز - ورود سه وزیر توده ای به کابینه و استعفای من - برخورد با فرستادگان پیشه وری - جریان شعبه بانک ملی در تبریز - اعزام قوا به آذربایجان - سوء قصد به شاه

فصل دهم: ماجرای نفت و پایان خدمت در بانک صفحه ۳۳۴

موضوع نفت و قرارداد داری - طرح مربوط به اختصاص درآمد نفت - کابینه رزم آرا - انفصال من از ریاست بانک ملی - علل برکناری من از بانک ملی - دخالت مأموران آمریکائی در ایران

فصل یازدهم: سفارت پاریس صفحه ۲۵۴

پذیرش مسئولیت - فراتر رفتن من به آمریکا - روش کار - درباره آقاخان محلاتی - ماجرای صمدخان ممتاز السلطنه - مصادرات اموریت اسپانیا و پرتقال - دعوت به بازگشت به بانک ملی - سفر به پرتقال و اسپانیا - ملاقات با سالازار - تقدیم استوارنامه به ژنرال فرانکو - سفر دوم به اسپانیا - درباره سرکیس کلنک - استعفاء از سفارت پاریس - بی دقتی در رقم - ماجرای بدهی عبدالرضا - شرکت در مراسم تشییع جنازه پادشاه انگلیس - پیشنهاد خرید نفت - مسافرت هریمن به تهران برای حل موضوع نفت - بحران نفت و خواب مهندس حسینی - دانشجویان ایرانی در پاریس - برکناری از سفارت و تبعید

فصل دوازدهم: صندوق بین المللی پول صفحه ۲۸۱

پیشنهاد شغل در صندوق بین المللی پول - شروع کار در صندوق بین المللی پول - کمک به کشورهای در حال توسعه - بحران نفت و سفر منی به واشنگتن - دولت مصدق و اعلام جرم علیه من - درباره اللهیار صالح - عکس العمل من در مقابل اعلام جرم - جریان پیشنهاد ریاست شرکت نفت - درباره دکتر مصدق - دعوت مصدق از کامیل گوت - تصمیم به مراجعت به ایران - پیشنهاد شغل دبیر کلی اتحادیه کشورهای اسلامی - تصدی سازمان برنامه

بخش دوم: برنامه ریزی

فصل سیزدهم: فکر برنامه ریزی صفحه ۲۹۷

مقدمات - جلسات شورای اقتصاد - دولت متین دفتری و دومین قدم در راه برنامه ریزی - سومین قدم در راه برنامه ریزی - چهارمین قدم در راه برنامه ریزی - تشکیل اولین کمیسیون نقشه اقتصادی - تشکیل هیأت عالی برنامه - نظرمین درباره تأمین هزینه برنامه ها - درخواست وام از بانک جهانی - استخدام شرکت موريسن نودسن - گزارش موريسن نودسن و تماس با بانک جهانی - مشرف نفیسی و تهیه برنامه عمرانی - تقدیم لایحه برنامه عمرانی به مجلس و تصویب آن - اختلاف سلیقه در طرز اجرای طرحهای عمرانی - برکناری مشرف نفیسی - شکست برنامه ست ساله اول و علل آن

فصل چهاردهم: تصدی سازمان برنامه صفحه ۳۳۳

دعوت به کار - ایجاد دفترفنی و دفتر اقتصادی - مسئله حقوق ها - کمک بنیاد فورد - استخدام متخصص خارجی - ترتیب جلسات مشترک هیأت مدیره و هیأت نظارت - ملکه ثریا و گلابیه سفیر آلمان - جریان بهیمنانی ها - سفارت شریف امامی - عدم دخالت نظر خصوصی - جریان برادر، احمدعلی ابتهاج - توصیه در زمینه موص - موضوع طرفداران دکتر مصدق - جریان منوچهر کاظمی - تحریکات اصل چهارم

فصل پانزدهم: تلاش برای تهیه برنامه دوم عمرانی صفحه ۳۵۳

میراث گذشته - قرارداد جان مولم - عزل زاهدی - دولت علا و برنامه هفت ساله دوم - نحوه برنامه ریزی - تصویب برنامه هفت ساله دوم - موضوع ساختمان سد کرج - عایدات نفت و دخالت سفیر آمریکا - مذاکرات با اکسیم بانک و انتظار عزل من - اختلاف سفرای آمریکا و انگلیس

فصل شانزدهم: عمران خوزستان صفحه ۳۷۳

سابقه اقدامات برای عمران خوزستان - طرح نمایندگان مجلس - مسافرت خلیج فارس - سفر ترکیه - پشتیبانی «صدرصد» شاه - مسافرت لیلیان تال و کلاب به ایران - نامه نجم الملک، استاندار خوزستان - انعقاد قرارداد با شرکت عمران و منابع - علا و کمیسیون برنامه و مجلس - ملاقات شاه با لیلیان تال - انتخاب مجلس در خوزستان - تأمین اعتبارات برای عمران

۷۵ میلیون دلاری از بانک جهانی - مخالفت مجلس با وام بانک جهانی - طرح نیشکر هفت تپه و زمین های شیخ خلف

فصل هفدهم: طرح های دیگر عمرانی صفحه ۴۰۵

ماجرای راهسازی - برنامه های عمران شهری - عکسبرداری از اسناد محرمانه - دیدار سفیر آمریکا از سازمان برنامه - شبکه برق تهران و یوسف وهاب زاده - طرح ماهیگیری جنوب - طرح ذوب آهن - ذوب آهن و پیمان بغداد - نامه ارهارد - ملاقات با پکوف و سفر دالس به تهران - جریان تأسیس بانک توسعه صنعتی

فصل هجدهم: درگیری با دولت و پایان خدمت صفحه ۴۳۰

قول عدم مداخله - رنجش شاه از رفتار من - شکایت اقبال از شاه نزد سفرای آمریکا و انگلیس - لایحه تأسیس بانک منافع - شاه و اخراج تجدد از جلسه شورای اقتصاد - ماجرای کارخانه کود شیمیایی شیراز - گزارش سفارت آمریکا در مورد استعفای من - آخرین شرفیابی و ترک سازمان برنامه - لایحه تفویض اختیارات سازمان برنامه - چگونگی تهیه لایحه - علا و متن استعفای من - انعکاس کناره گیری من - احمد شفیق و پیشنهاد سفارت

فصل نوزدهم: بیرون از دولت صفحه ۴۵۳

در باره همسرم آذر - وضع زندگی - تأسیس بانک ایرانیان - جمال امامی و ماجرای «تقاضای شرفیابی» - پیشنهاد نمایندگی بانکهای خصوصی در شورای پول و اعتبار - دولت شریف امامی و مقدمات پرونده سازی علیه من - چند نکته درباره ماجرای آرامش - دولت دکتر امینی - کنفرانس بین المللی صنعتی سانفرانسیسکو

فصل بیستم: زندان صفحه ۴۹۹

بازداشت - تعیین وجه الضمان و مصاحبه دادستان - زندان موقت شهربانی - گشتاری آذر در دانشگاه - بازپرسی - اظهارات وزیر دادگستری - مصاحبه وکلای من - بازدید رئیس شهربانی - سلمانی و حمام زندان - جریان نامه به شاه - چند مقاله درباره بازداشت من - انتقال به بیمارستان شهربانی - مکاتبه با هنری لوس - نامه به جورج مگی، معاون وزارت خارجه آمریکا - تلگراف فرهنگیان از سد در - سفر شاه به آمریکا - مهمانی سپهبد تیمور بختیار - جریان آزادی از زندان - انعکاس آزادی من در مجله تایم

فصل بیست و یکم: تأملاتی دربارهٔ بازداشت من صفحه ۵۱۸

نقش علی امینی - دربارهٔ سیدجلال تهرانی - دعوت به کار برای بانک جهانی و قرار منع تعقیب - در الجزایر - واقعه ۱۵ خرداد ۱۳۴۲ و پیشنهاد نخست وزیری - ملاقات با راجر استیونز - ماجرای خیبر گودرزی و مداخله وزیر خارجه آمریکا - شریف امامی و موضوع تغییر رژیم - مخالفت من با اصلاحات ارضی - کتاب «نخبگان سیاسی ایران»

فصل بیست و دوم: تحولات دهه پنجاه صفحه ۵۴۵

اتهام - چه من در تلویزیون ایران - مشارکت با سیتی بانک - شرکت سهامی بیمه بین المللی ایران و آمریکا - فروش سهام بانک ایرانیان - آخرین دیدار با شاه - دربارهٔ امیرعباس هویدا - انتقال - بهمن ۱۳۵۷ - مصادره اموال - کلام آخر

بخش سوم: ضمائم

- ضمیمه «الف» (۵۷۱) ضمیمه «ب» (۵۸۱) ضمیمه «پ» (۵۹۵) ضمیمه «ت» (۵۹۹)
ضمیمه «ث» (۶۰۵) ضمیمه «ج» (۶۱۵) ضمیمه «چ» (۶۴۹) ضمیمه «ح» (۶۶۵)
ضمیمه «خ» (۶۶۹) ضمیمه «د» (۶۹۷) ضمیمه «ذ» (۷۰۷) ضمیمه «ر» (۷۱۷) ضمیمه
«ز» (۷۲۱) ضمیمه «ژ» (۷۲۵) ضمیمه «س» (۷۳۹) ضمیمه «ش» (۷۳۷) ضمیمه
«ص» (۷۴۱) ضمیمه «ض» (۷۵۵) ضمیمه «ط» (۷۶۱) ضمیمه «ظ» (۷۷۷) ضمیمه
«ع» (۷۸۱) ضمیمه «غ» (۷۸۹) ضمیمه «ف» (۷۹۷) ضمیمه «ق» (۸۰۹) ضمیمه
«ک» (۸۲۳) ضمیمه «گ» (۸۲۹) ضمیمه «ل» (۸۳۳) ضمیمه «م» (۸۴۱) ضمیمه
«ن» (۸۴۷) ضمیمه «و» (۸۵۱) ضمیمه «ه» (۸۵۹) ضمیمه «ی» (۸۶۹)

بخش چهارم: فهرست ها

- فهرست اسام اشخاص (۸۷۵) فهرست مؤسسات و اصطلاحات (۸۹۰) فهرست اماکن -
ایران (۸۹۶) فهرست اماکن - جهان (۸۹۸)

پیشگفتار

خدا را شکر میکنم که عمر و صلت داد تا توانستم، اکنون که ۹۲ سال از عمرم میگذرد، خاطرات زندگی پرتلاطم خود را، که با بسیاری از وقایع مهم وطن ارتباط داشته است، به رشته تحریر درآورم. صورت کتاب حاضر تقدیم علاقمندان کنم تا شاید، به این وسیله، بعضی از زوایای مهم تاریخ کشورمان در این مدت برای نسلهای آینده و اهل تحقیق روشن تر گردد.

من متجاوز از بیست سال قبل تصمیم به نوشتن این خاطرات گرفتم. در واقع باید بگویم که از ابتدای فعالیت اداری و اجتماعی خود را ملزم کرده بودم که شرح دیدارهای روزانه و مسائلی را که طی مذاکرات و ملاقاتها شرح میشد در سرمیدنامه خود یادداشت کنم. همین جا قابل ذکر است که نگاهداری سرمیدنامه را من در ایران باب کردم. به مرور ایام، و اضافه بر این یادداشتها، توانستم مکاتباتی را که با دوستان و شخصتهای ایرانی و خارجی داشتم و همچنین آلبومهای متعدد عکسهائی را که در این سفرهای اداری در سرتاسر ایران جمع کرده بودم، و نیز اسناد و مدارک ذی قیمتی را که در این سفرها بدین منظور تهیه و جمع آوری کرده بودم پایه نگارش این خاطرات قرار دهم.

در اردیبهشت ۱۳۵۷ برای معالجه چشم با همسرم آذر برای توقف کوتاهی در خارج از ایران سفر کردیم که انقلاب بهمن ۱۳۵۷ روی داد و با ضبط منزل مسکونی ما، مسافانه تمام این اسناد ذیقیمت از اختیار من خارج شد و بدون دسترسی به آنها نوشتن این خاطرات بسیار دشوار گردید. مطالب بدو با فشار به حافظه بصورت مصاحبه بروی نوار ضبط شد و سپس روی کاغذ آمد. همت و تلاش آذر موجب شد که بوسیله یکی از دوستانش در تهران بتوانیم مقداری مدارک و اطلاعات مفید و لازم از روزنامه های آن زمان و کتابخانه ها، منجمله کتابخانه مجلس و دانشگاه، بدست آوریم. همچنین توانستم با مراجعه به مقامات دولتهای آمریکا، انگلستان، آلمان غربی، سوئیس، فرانسه و شوروی بیش از ۵۸۰۰ برگ

اسنادی که در آنها به نوعی نامی از این جانب برده شده بدست آورم و از مجموع اسناد در تنظیم کتاب حاضر استفاده کنم. لازم است اضافه کنم که در این مورد فقط آمریکا و انگلستان و آلمان غربی به من جواب مثبت دادند و اوراق را در اختیار من گذاشتند. دولت فرانسه بدو موافقت کرد و بعداً جواب داد وزارت خارجه تصمیم گرفته در مورد بعضی از کشورها اسناد بنجای ۳۰ سال ۶۰ سال نگاهداشته شود. دولت سوئیس جواب داد در بایگانی سفارت در تهران چیزی بدست نیامد و دولت شوروی جوابی نداد.

طرز تحریر این خاطرات از لحاظ انشاء بدون شک نقائصی دارد. سعی من در این بوده که مطالب با واقعیت و حقیقت مطالب را با همان شدت و وحدتی که حس کرده ام بیان کنم تا خواننده را در جو واقعی آن زمان قرار دهم.

چون خاندن بومین رژیم بینهایت مشکل شده بود بدون وجود همسرم آذر انجام این کار امکان پذیر نبود. طی چند سالی که مشغول تهیه و تنظیم کتاب بودم علاوه بر آذر فرزندان علیرضا عروضی نیز داوالبه عهده دار تنظیم این کتاب گردید و در انجام این کار علاقه فراوانی از خود نشان داد.

وظیفه خود میدانم از دوستان که هر کدام به نحوی با علاقه فراوان در گردآوری اوراق و اسناد مربوط به این کتاب کمک نموده اند، اسامی را می گذارم.

لندن - فروردین ۱۳۷۰

مارس ۱۹۹۱

ابوالحسن ابتهاج